

ČLOVEK: SPLODENÝ ALEBO ‚VYROBENÝ‘?

František Sirovič

Abstract. What is the meaning of some newfangled ways humans have devised for their own reproduction (ART = Artificial Reproduction Technologies) – everything from sperm banks to cloning? A technological shift alters our way of being in the world and also brings into play a dramatic shift of ends and means. The underlying dilemma associated with the ART is the separation of procreation from parenting. By our acts of procreation we bring in new members of human family *to replace, not to repeat the old nes*. A child is the unique biological fusion of sperm and egg; it is a communal act. The miracle is that each birth initiates a new beginning. What our Reproductive Technologies aim at producing are not true beginnings but predetermined ends.

*„Sme na úsvite éry tvrdého obchodovania s genetickou informáciou. Veľkosť boomu okolo klonovanej ovce zatiaľ neprekonala inú podobnú správa, ale poznanie nezadržateľne napreduje. Takmer každý výskum, ktorý nejakým spôsobom súvisí s genetikou, sa v globálnom svete stáva magnetom pre investície do vedy. Kam smerujeme ako biologický druh? „Biologická evolúcia je slepý proces. Nejde za cieľom, aby vyprodukoval formu, ktorá bude mať neskôr v danom systéme nejakú úlohu“, hovorí genetik a molekulárny biológ **Lubomír Tomáška**. (Citované podľa **SME z 21. VI. 2008**).*

I

Často sa tvrdí, že všetky technológie sú neutrálne nástroje, ktoré môžeme použiť tak pre dobré ako aj pre zlé ciele, preto etická výzva zoči-voči každej novej technológii, vrátane technológie reprodukčnosti (biologického rozmnožovania) je: **ako sa použije**. Keď sa však sústredíme výlučne na **použitie** technológie vrátane najnovších technológií biologického rozmnožovania (ďalej len NTBR) – môže to odvieť našu pozornosť od spôsobu, akým technológia je v stave zmeniť charakter nášho vnímania sveta.

Vezmime si naoko jednoduchý a neškodný príklad: Moderný spôsob prokreácie. V akademickom prostredí je NTBR bežnou mincou. Preto, zdá sa, jestvuje slabé, ak vôbec nejaké vedomie jej zničujúceho efektu na diskurzívne myslenie, myslenie potrebné na analýzu nového, odvážneho sveta, ktorý naše technológie vytvorili a vytvárajú. Istý profesor bioetiky hovorí: „Keď rozoberám so svojimi študentmi ‚staré‘ spôsoby prokreácie, skoro všetci sa nudia a sú netrzepliví. Keď však spomeniem nové módne metódy reprodukcie ako ART, Assisted Reproductive Technologies, Asistované Reprodukčné Technológie (ďalej len ART), prebudia sa a sústredene počujú. Prirodzene je niečo očarujúce na

nových umelých spôsoboch ako ‚vytvárať‘ deti. Avšak toto kúzlo nás môže ľahko zviest a odviesť od tvrdého faktu, že – či už pre dobro alebo pre zlo – technológia mení náš spôsob jestvovania vo svete.

Kvôli kontrastu na pozrime na dve dominantné **paradigmy pôrodu**. Pri ‚starom‘ spôsobe (v najlepšom prípade) deti boli počaté, nosili sa v živote a porodili ich v ochraňujúcej intimite manželskej lásky. V novej situácii technici (v dobrom prípade) rozložia starý proces na komponenty: spermie a vajíčka, oplodnenie, implantáciu, plodový vývoj. Takto sa reprodukčný proces dostáva na ostré svetlo laboratória. Je dobré všimnúť si technický žargón, ktorý sa tu používa: ART, IVF (in vitro oplodnenie), ICS (intracysmoplastická injekcia spermií). Človek nemusí veriť, že starý spôsob mať deti je jediný eticky prípustný; avšak nemôže poprieť, že dochádza v tejto otázke k skutočnej zmene paradigmy.

Na ďalší dôkaz tejto technologickej zmeny začnime s najextrémnejším príkladom reprodukčnej technológie – **klonovaním**. Potom prejdeme k zdanlivo menej záškodným príkladom. Pred niekoľkými rokmi článok v *Time* týždenníku (New York, 19. febr., 2001) vyslovil túto prorockú mienku o eventuálnom ‚ľudskom klone‘ (organizmus vzniknutý nepohlavným rozmnožovaním): „Keď sa uskutoční, stanú sa aspoň dve veci: jedna verejná, druhá privátna. Zmysel toho, čo je ľudské – ktorý doteraz zhŕňal v sebe prinajmenšom tajuplné zlúčenie DNA dvoch odlišných ľudí – sa navždy zmení; a spolu s tým sa zmení vzťah medzi rodičmi a deťmi, prostriedkami a cieľmi, koncom a začiatkom.“

Táto zmena, ktorú *Time* predpovedal, rezonovala v podvedomí bádateľov už viac rokov. Ľudské klonovanie je príležitosťou na dramatickú transformáciu cieľov a prostriedkov, lebo klonovanie urobí dieťa prostriedkom na uskutočnenie cieľa niekoho iného. Istý marketingový špecialista povedal o svojom výhlade mať klonované dieťa takto: „Bude to dokonalé dieťa, pretože viem celkom presne, čo ‚dostanem‘; dostanem to, čo som si objednal.“ Keď toto znie trocha ako slová nakupujúceho v supermarkete kuracie stehienka, je to preto, že sa tu aplikuje tá istá logika. Nakupujúci ‚klona‘ chce dôverne známy produkt, v tomto prípade repliku seba samého. Prirodzený pôrod, ktorý bol zárukou, že naše potomstvo bude jedinečné, nenahraditeľné, a nie úplne pod našou kontrolou a podľa nášho prania, je nahradené procesom, ktorý nám zaistí, že dostaneme produkt, ‚ktorý sme si objednali‘.

Keď si rodičia želajú klonovaním nahradiť umierajúce alebo mŕtve dieťa, klonovanie sa môže zdať podmanivé, ba neodolateľné. No aj tento prípad je problematický. Alebo budú úspešní, a tak skompromitujú jedinečnosť prvého dieťaťa, alebo budú neúspešní, pretože nové, ‚vyklonované‘ dieťa nikdy nespĺní očakávania strateného dieťaťa. V obidvoch prípadoch záľudnosť spočíva v skrytom očakávaní, že môžeme vyprodukovať náhradu za to, čo sme stratili. Pri výmene polámanej hračky je to možné, avšak klonovaná výmena dieťaťa zasiahne samé srdce našej viery v individuálnosť každej ľudskej osoby.

Klonovanie človeka by bol samozrejme krajný prípad. Nedalo by sa teda argumentovať, že iné reprodukčné stratégie sú neškodnejšie? Z perspektívy aplikovanej etiky odpoveď môže byť kladná; dôsledky klonovania môžu byť oveľa znepokojujúcejšie než napríklad účinky umelého oplodnenia. Keď sa však na prípad pozeráme z pohľadu paradigmatického presunu, príklad klonovania slúži ako *reductio ad absurdum*. Keď raz uznáme ovládajúci cieľ reprodukčnej kontroly - v krajnom prípade klonovania - zistíme, že ten istý cieľ číha v iných, menej znepokojujúcich prípadoch Umelej Reprodukčnej Technológie (ART).

Technológia výberu pohlavia je na to poučným príkladom. Zaiste môžu jestvovať dobré terapeutické dôvody vyhnúť sa špecifickým chorobám podmieneným rodom ako napríklad hemofílii; týmto procesom sa možno rozhodnúť, či chceme mať chlapca alebo dievča. Zdá sa, že toto malé úsilie kontrolovať nie je až také závažné. **Je však rod choroba?** Keď máme prijať dieťa ako dar - či už je to on alebo ona, ktorým v skutočnosti je - nie je tento krok úsilím „dostať, čo chcem“?; nie je prvým cieľom pretvorenia rodu môjho potomstva na **môj produkt**?

Iný príklad nám objasní, ako tento trend získava na spáde. Na webe dnes môžete naštudovať menu darcov vajíčok, ktoré vám pomôžu vybrať si profil genetickej matky vášho dieťaťa. Všetko si môžete vybrať počnúc farbou vlasov až po farbu pleti. To znamená, že s pomocou technológie môžete umele stvárniť, upraviť svoje budúce dieťa tak, ako upravujete svoju izbu.

Hoci to už dnes nespôsobuje žiaden údiv, aj ‚starší‘ spôsob technológie darovania spermií odhaľuje mravnú dilemu spojenú s týmito technikami, ktoré smerujú k separovaniu prokreácie od rodičovstva. Veď naozaj, čo implikuje naša ochota vytvoriť biologické siroty? Čo to naozaj znamená, že dnes chceme vytvárať ľudské bytosti na spôsob vytvárania plnokrvných závodných koní? Nestraší nás idea plnokrvných detí? Takáto technika mení zmysel ľudskej prirodzenosti; narušuje celý proces počatia, zrodu, opatery, živenia, výchovy.

Nie je tu cieľom jednoducho odsúdiť praktiky reprodukčných technológií. Musia sa tu urobiť dôležité etické dištinkcie - ako napríklad dištinkcia medzi technologickým zákrokom, ktorý odstráni chorobu ako napríklad hemofíliu a technologickými zvýšeniami možností, ktoré vytvárajú ‚spodobené deti‘. Je jasné rozlíšenie medzi technológiou, ktorá napomáha prirodzený proces pôrodu detí, ako napríklad umelé oplodnenie, s manželom ako darcom spermií, a tou, ktorá to nerobí, ako napríklad vo výbere rodu. Avšak fakt, že technológiu môžeme použiť správne, nemení rušivý svetonázor implicitne v nej prítomný. A. Camus povedal: „Nikdy nebudeme ľuďmi, kým sa nezriekneme úsilia stať sa Bohom. Que voulez - vous, monsieur?“

II

Ako nájsť cestu von z technologického pralesa, do ktorého sme sa dostali? Nebude to ľahké! Môžeme však urobiť prvý krok tým, že si uvedomíme, čo súčasné spôsoby umelého plodenia naozaj sú! Potom azda nájdeme primeranú odpoveď, ktorá nebude neúprosne uberať z autentického zmyslu plodenia, pôrodu a ľudskej individuality.

Istý americký biológ (F. Gonzáles-Crussi) volá moderné reprodukčné technológie „**Kvetmi zla v záhrade biológie**“. Jeho obraz je zrejme ozvenou na zakázané ovocie v knihe Genezis a na staré pokušenie - uniknúť nášmu údelu smrti: „Budete ako Boh“. Dnes sme svedkami tohto nutkania v túžbe po klonovaní. Táto túžba je pokušením zabudnúť, že rozmnožovanie je, alebo by malo byť aktom tak darovania ako aj komunálnym aktom. V I. Knihe Mojžišovej, až keď Adam a Eva stratili svoj bezsmrtný stav, čiže potom, čo boli vyhnaní z raja, Eva počne a porodí synov. Priniesť dieťa na svet je začať proces, ktorým sa urobí cesta pre budúce generácie. Eros a thanatos (smrť) sú intímne spojené. Naše skutky lásky a plodenia sú dôkazom našej smrteľnosti. Keď uvádzame nových členov ľudskej rodiny na svet, chceme starých nahradiť a nie ich zopakovať. V tom spočíva význam sexuálnej reprodukcie v protiklade k asexuálnej. Dieťa je jedinečné biologické splynutie spermii a vajíčka. Podľa pravzoru Najsvätejšej Trojice život vzniká z dvoch; od samého začiatku je to akt spoločensva. *„Byť znamená vždy byť spolu s (niekým)“*, hovorí G. Marcel. Toto prvé spoločensvo je základom každého iného spoločensva.

III

Nejde teraz o sentimentalizovanie ‚starého‘ spôsobu reprodukcie, ani o ponuku chválospevu na takzvanú nukleárnu rodinu; treba však povedať, že ‚starý‘ spôsob nám predsa dával určité mravné súradnice. A hoci ideál nukleárnej rodiny bol zriedka uskutočnený v praxi, nemožno pochybovať, že jej cieľ - porodiť deti a starať sa o ne - je to, čo je ešte stále potrebné. Pri zrodení sa vždy prejavil pocit, že dieťa je „jedno z nás“, ale že je zároveň aj „iné“. Novonarodené dieťa je naozaj ovocie našich bedier a napriek tomu jedinečné. Reprodukčné technológie sa zameriavajú na porušenie tejto delikátnej rovnováhy. V klonovaní „iný“ je redukovaný na „ja“ a pri darovaní spermii a vajíčok časť dieťaťa, ktorá pochádza „odo mňa“, je úplne odcudzená časť, ktorá je „od iného“.

Keď sa raz pustíme do aktivity ako bohovia hovoriac si: „Urobme človeka na svoj obraz“, začíname opačný proces ako ho máme v Genezis. V raji boli Adam a Eva poučení, aby nejedli zo stromu, ktorý bol v strede záhrady. Bola to jedna oblasť prírody, ktorá nepodliehala ich kontrole. Sprostredkovatelia nových reprodukčných technológií sa pokúšajú a zvädzajú na zmanipulovanie toho, čoho sme sa tradične pridržali: aktu prokreácie. Argumentujú tým, že chcú pomôcť pri uskutočnení večnej túžby ľudí - mať deti, že len ľahšie vyprodukujú priťažlivé vlastnosti,

ktoré sa potom odovzdajú potomstvu. Veď v samotnej voľbe druhá vraj ide o to, aby sa zaručili v potomstve vytúžené dobré vlastnosti.

Je jasné, že mať dieťa je jedným z najzákladnejších ľudských pudov. **Prečo však chceme mať deti a prečo by sme ich mali chcieť?** ‚Lebo takto si zaistím, že môj priateľ ma nenechá..., pretože sa zachová meno rodiny pre budúcnosť..., pretože raz budem mať s kým chodiť na prechádzku, koho poučovať..., pretože sa o mňa postará, keď to bude potrebné...!‘ Tieto odpovede sú prinajmenšom problematické, pri najhoršom zákerné. **Robia z dieťaťa prostriedok na satisfakciu niekoho iného.**

IV

Oblasť ľudskej motivácie je nepreniknuteľná húšť a zdá sa, že často ľudia nevedia, čo naozaj robia, keď majú deti – až neskôr im to svitne. Čo však spôsobuje skutočnú hrôzu, je: to, čo kedysi bolo úžasné prekvapenie narodenia dieťaťa, div nového začiatku, teraz je v rukách a pod kontrolou ‚človeka výrobcu‘ (*homo faber*), ako tvrdí **Hannah Arendt**. Narodenie už nie je aktom plodenia, ale produkciou, výrobou. A čo sme si namiešali a vykonštruovali, nie je slobodným subjektom, ale ‚predmetom‘ urobeným podľa nášho rozmaru. Nechať svoje potomstvo stať sa tým, čím je, je zaiste vyššie povolanie, než urobiť z neho to, čo sme si sami zaumienili. Či to nie je práve to, čo fráza „zázrak narodenia“ znamenal? Bezprecedentný vznik jedinečnej osoby, ktorej osud je nepredvídateľný a neopakovateľný. Ako to ošúchaná fráza – „nepodmienená láska“ – implikuje: keď máme dieťa, zriekame sa cieľov sústredených na seba a prijímame novú osobu, ktorá je cieľom osebe. Zázrak spočíva v tom, že každé narodenie dieťaťa je novým začiatkom. Naše reprodukívne technológie sú zamerané nie na vytvorenie skutočných začiatkov, ale na predurčené ciele. Nesľubujú jedinečné, nepredvídateľné ľudské bytosti, ale iba vopred vyfabrikované podoby nás samých, akými boli sme radi boli.

Literatúra

- [1] KANE, F. Begotten, Not Made. Commonweal, Febr. 15, 2008.
- [2] Cardinal RATZINGER, J. In the Beginning..., William B. Eerdmans, Grand Rapids, Mich. (angl. preklad 1990).
- [3] GONSALVES, MILTON A., Right and Reason. Merrill Publishig Company, 1985.

PhDr. ThLic. František Sirovič, SVD, PhDr. získal na Gregorovej univerzite v Ríme. Prednášal filozofiu na univerzitách v týchto krajinách: Japonsko, Filipíny, Írsko, USA, Slovensko. Ťažiskom jeho štúdií sú dejiny filozofie z pohľadu historického a analytického, epistemológia a metafyzika. Bol aktívnym členom „Zdrúženia pre vedu a vieru pri SVD“ v Bratislave, teraz je na dôchodku v Misijnom dome v Nitre.